

Наталія ПИЖ'ЯНОВА

ЗАСНУВАННЯ ОХМАТІВСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО ХОРУ ПОРФИРІЯ ДЕМУЦЬКОГО

Досліджуються витоки створення Охматівського сільського хору. Виокремлені дати створення цього хорового колективу, детально проаналізовані архівні, а також автобіографічні матеріали організатора і диригента хору Порфирія Демуцького.

Ключові слова: історіографія, Охматівський хор, архівні матеріали, Порфирій Демуцький.

Вивчення творчого доробку П. Демуцького як керівника Охматівського хору відбувалося у декілька етапів. Проведення досліджень значною мірою залежало від політичної та суспільної ситуації в країні.

Перший етап вивчення культурного надбання Охматівського хору припадає на 1900-ті роки — період його розквіту. У цей час з'являються статті у періодичних виданнях про діяльність хорового колективу, рецензії на концерти, відгуки музичних критиків та провідних мистецьких діячів. Початковий етап дослідження характеризується загальним описом діяльності колективу та П. Демуцького як організатора і диригента. Наукові праці мали публіцистично-описовий характер.

Хронологічні межі другого етапу дослідження можна окреслити 1930-ми роками. Багато наукових розвідок з'являється після смерті П. Демуцького. У цей час є перші спроби дискрепції функціонування колективу, особливостей його виконавського стилю. Публікація Климентієм Квіткою наукового видання про творчу діяльність Охматівського хору [14] була відмічена вітчизняними мистецтвознавцями. Цінність проведеного дослідження, крім інших аспектів, підтверджується великою кількістю цитувань автора. Разом з тим, введення у науковий обіг маловідомих фактів, архівних джерел змушують критично аналізувати окремі результати дослідження К. Квітки, які є дискусійними.

Через більше ніж 30 років про діяльність П. Демуцького як диригента хору згадали знову. Визначними подіями стала публікація результатів ґрунтовної наукової розвідки Л. Ященка [23]. Вчений не лише здійснив передрук народних пісень, які зібрав П. Демуцький, а й зробив аналіз його діяльності як організатора Охматівського хору.

Сучасний етап досліджень характеризується наявністю двох особливостей. З одного боку, розширився інструментарій та технології наукових розвідок, з іншого — час, зокрема Друга світова війна, негативно вплинули на загальну кількість та якість збережених матеріалів.

У наявних публікаціях не завжди наводяться точні відомості про дату створення Охматівського хору. Це зумовлено тим, що сам засновник і диригент хору Порфирій Демуцький помилявся, коли подавав інформацію про свій хоровий колектив у різних виданнях. Є, принаймні, сім варіантів дат заснування

Охматівського сільського хору: 1888; 1889; 1890; 1892; 1893; 1903; 1904. Саме тому доцільно, на нашу думку, проаналізувати джерельну базу щодо кожної дати заснування Охматівського хору.

Версія заснування хору у 1888-му році раніше не була озвученою. Поміж тим, ми вважаємо, що наявні факти вказують на правомірність цієї гіпотези. Вона ґрунтується на матеріалах листування П. Демуцького та М. Лисенка. З тексту листа [20, с. 189], датованого 20 червнем 1888 р., стає зрозумілим, що П. Демуцький брав участь у церковних службах як учасник співочого колективу. Він виступив організатором чоловічого тріо, яке щонеділі супроводжувало співом Богослужіння. Тобто, вже у 1888 р. було розпочате керівництво співочим колективом: творчу діяльність П. Демуцький розпочав ще до переїзду в с. Охматів (1889 рік).

Цікавими є також факти біографії [9, с. 169] П. Демуцького, які засвідчують, що зацікавлення музикою (етнографічні записи) відбулося ще в юності, в період навчання у духовному училищі. Під час навчання в академії зацікавлення музикою зросло, оскільки, окрім етнографічної діяльності, П. Демуцький організував співочий колектив (що збігається з датою, вказаною у листі). Сам П. Демуцький зазначає: «Ми зорганізувались в тріо, котре і виступало в Янишівській церкві на службі Божій, де ми співали часами. Думаю, що це то й було зародком того живого діла, котре в Охматові розвилось до великого хорового організму» [9, с. 169].

Інформації про це тріо є небагато, відомо, що в нього входив сам Порфирій Демуцький (тенор), Григорій Бережицький (соліст хору), щодо третього учасника, то аналіз матеріалів [9, с. 169] опосередковано вказує на те, що ним був Мина Лучка (бас), якого Порфирій Демуцький неодноразово згадує у своїх записах як свого помічника, а також соліста хору [9].

У примітках про діяльність Охматівського хору мистецтвознавець М. Комаров зазначав, що Порфирій Демуцький часто експериментував із стилем виконання. Він створив церковний хор, який набув у околиці великої популярності. «Слава його церковного хору, що спочатку розпочинався з тріо, дійшла і до Києва до Святейшого Сінода, П. Демуцький і його колектив був удостоєний благосло-

вення, як образцовий церковний хор» [2, с. 74]. Таким чином, перед створенням Охматівського хору П. Демуцький утворив тріо, що співало у церкві. Саме це передувало появі великого сільського хору, що був утворений по переїзді в Охматів. Г. Зленко зазначав: «Порфирій Демуцький заснував хор церковний, який співав у місцевій церкві, однак, дуже скоро хор зажив розголосу довкола Охматова і його стали запрошувати у сусідні села під час місцевих храмових свят, що ще більше зміцнило славу хору» [12, с. 78—79].

Зі спогадів самого П. Демуцького про заснування колективу: «З початку моєї праці з своїм народним півчим гуртком я розучував мелодії херувімські, дуже півуче «Святий Боже», різні «Господи помилуй», котрі були построєні в терцію проти основного голосу (альта), котрий вів мелодію — путь. Це мені давалось далеко легше ніж звичайне общезнане придворне «Господи помилуй», в широкому тоні, де терція од супутнього голосу одстояла далеко і не йшла поруч» [9, с. 169].

У своїй автобіографії за 1925 р. Порфирій Демуцький зазначає: «Я закінчив університет і поселився на Таращанщині в Охматові. Там я розпочав свою лікарську і науково-художню працю. Заснував лікарський пункт, почав збирати народні пісні, орнаменти, вишивки, а також організував селянський хор, котрий допомагав мені і збирати пісні і демонструвати їх на концертах» [9, с. 170]. Тобто, згідно із другою версією, початком своєї науково-художньої діяльності П. Демуцький зазначає 1889 рік.

М. Комаров у примітках про діяльність Охматівського хору [2] також зазначає, що на момент концерту в Одесі (1904 р.) хор уже існував 15 років — тобто був заснований у 1889 році. Цієї версії дотримувалися провідні науковці та вчені, а саме: С. Барик [4], О. Бенч [5], О. Білий [6], М. Грінченко [8], П. Козицький [15], А. Лашенко [17], Л. Ященко [23].

Таким чином, 1889 рік, як дата заснування хору, найбільш розповсюджений у наукових працях, присвячених діяльності Охматівського хорового колективу під орудою Порфирія Демуцького. Разом з тим, дослідники, використавши матеріали автобіографії П. Демуцького за 1925 р., сприймають дату заснування Охматівського хору у 1889 році як доведений історичний факт. На нашу думку, такий підхід є дискусійним.

У листуванні П. Демуцького з М. Комаровим наводиться ще одна дата заснування Охматівського хору — 1900 рік. Так у листі, датованому 6.02.1904 р., зазначається: «Я тільки розпочав свою працю. Хотя уже чотири годи, як я заснував своє співоче товариство» [1, с. 69]. Виникнення цієї дати пояснюється, на нашу думку, тим, що диригент критично ставився до своєї діяльності, і лише коли виконавська майстерність досягла високого рівня, — він вважав, що хор сформувався.

Набула поширення також версія заснування хору [19] у 1892 році. Автобіографія П. Демуцького, яку він написав у 1925 р., містить також інформацію про те, що: «Охматівський хор існує й тепер: то доказ його життєздатності і музично-соціальної здібності. Йому уже 33 годи» [9, с. 170].

На початковому етапі дослідження діяльності Охматівського хору ми припустилися помилки, підтримавши таку версію [18, с. 180]. Проте додаткове вивчення матеріалів дає підстави говорити про іншу дату.

Гіпотеза щодо заснування Охматівського хору у 1903 р. знайшла відображення в архівних матеріалах Уманського музею П. Демуцького. На жаль, автора тексту неможливо встановити.

Відомості, наведені у статті П. Демуцького «Отрывки изъ дневника Охматовского крестьянского хора», надрукованій у № 5—6 часопису «Боян» за 1909 р., датою заснування хору визначають 1904 рік: «1905 годъ. Вотъ уже скоро будетъ два года, какъ въ с. Охматовъ... по моему почину и моимъ личнымъ трудомъ организовался народный хоръ». На помилковість даної версії вказував К. Квітка у науковій праці [14, с. 91]. Найбільш вірогідно, що зазначена П. Демуцьким дата є друкарською помилкою. Сам К. Квітка датою заснування хору вважав 1893 рік. Враховуючи авторитет К. Квітки як дослідника діяльності Охматівського хору, використання дати 1893 року деякими мистецтвознавцями спричинило поширенню дискусійної версії.

На хибність даної версії (1904 рік) вказує габаритна діяльність колективу, що розпочалася у 1894 р., про що свідчать дослідження [5; 7; 8].

Дані часопису «Киевская старина» за 1904 рік [13, с. 70] містять інформацію про Охматівський хор, у якій зазначено: «Колектив був заснований

декілька років назад». Аналіз відомостей, а також часовий орієнтир «декілька років» — вказує, що хор був заснований після 1900 р., імовірно, у 1902—1903 роках.

На нашу думку, наявність різних дат початку функціонування Охматівського хору пояснюється тим, що П. Демуцький як диригент не одразу визначився з виконавським іміджем та стилем. Зокрема, Г. Зленко [12, с. 78] зазначав, що П. Демуцький спочатку користувався збірниками, які надрукував Андрій Конощенко-Грабенко та інші українські фольклористи, проте дуже швидко й сам почав етнографічну та фольклористичну діяльність для роботи з хором та концертних виступів. Методички та ноти П. Демуцькому також дарував і Є. Чикаленко, на що останній вказує у [3, с. 52]: «Ми піднесли П. Демуцькому багато нот (хоч всі співаки і співають не знаючи нот)». Зі спогадів М. Комаровського [2] знаходимо інформацію про те, що на початковому етапі П. Демуцький користувався також і нотними записами народних пісень М. Лисенка.

Аналіз архівних матеріалів [1, с. 69] засвідчує, що керівник Охматівського хору на початках звертався до творчої спадщини українських композиторів, які працювали в академічному спрямуванні, але потім визначився із виконавським стилем. У подальшому, твори провідних українських композиторів не використовувались Охматівським хором. Наведено фрагмент листа [1, с. 69] П. Демуцького до М. Комарова: «...Я підкрався до самого серця народу і зумів розбудити в ньому таку жажду, яку я сам почував. Розбудивши, я став з ними шукати, де б ту жажду утолити... Шукали, шукали й потроху знаходимо... Повів я їх до старинних наспівів (Бортнянський, Ведель, Варламов). Не те! Тоді, потроху, звернувся я до рідної пісні... от це цілюща вода. От це той желанный нектар... Смакували і самі собі не вірили, що в тому своєму, рідному, з чим з малку зросли є такий великий смак! От коли розпочалася справжня праця».

Умови мистецької роботи у сільській місцевості мали свою специфіку, а саме часову обмеженість творчих занять, що було спричинено самим укладом життя (праця в полі, утримання господарства).

Після визначення репертуарного спрямування розпочався активний етап становлення виконавсько-

го стилю колективу, а також праця П. Демуцького як етнографа та фольклориста. П. Демуцький зазначав [1, с. 70], що «план його роботи зростає разом з ділом, і, хоч йому і доводиться часто терпіти невдачі, він не втрачає віри у свою справу».

Отже, мистецька діяльність Порфирія Демуцького в Охматові розпочалася з церковного колективу, що згодом трансформувалася у сільський хор. Заснуванню хору передувала творча діяльність тріо, яку було розпочато у 1888 р.; на це вказують матеріали листування з М. Лисенком.

З листування з М. Комаровим, а також з приміток останнього про діяльність П. Демуцького випливає, що створення Охматівського хору розпочиналося з чоловічого тріо, що реформувалося у хор. На це вказують і матеріали біографії П. Демуцького за 1925 рік.

Визначившись з репертуаром хору у контексті народопісенного виконавства, Порфирій Демуцький продовжив дослідження церковного співу, запис старовинних церковних мелодій, а також колективний спів під час Богослужіння. У своїх наукових розвідках К. Квітка [14, с. 191] зазначає: «Порфирій Демуцький увесь свій вік дбав про підвищення артистичного рівня церковного співу». Результатом його діяльності у цьому напрямку дослідження церковної музики стала публікація духовних кантів і псалмів «Ліра і її мотиви» [11] 1903 р., а також «Літургії» [10] у 1922 році.

Слава його церковного хору дійшла до центру губернії — м. Києва.

Враховуючи те, що П. Демуцький експериментував з різними стилями виконання (академічний спів, використання творів українських класиків, а також спів літургійної музики у храмах) і складом виконавців (однорідні жіночі дуети, чоловічий церковний хор, змішаний народний хор), — він сам ідентифікує створення стилю Охматівського хору не у 1888 р., коли було засноване тріо, що співало у церкві, а у 1900—1905 рр., оскільки на той час був чітко сформований співочий стиль та репертуар хорового колективу.

1. Одеська національна бібліотека ім. М. Горького. Відділ рідкісних видань та рукописів. — Ф. 28/2 (Листування П. Демуцького — М. Комарова). — Арк. 69—73.
2. Одеська національна бібліотека ім. М. Горького. Відділ рідкісних видань та рукописів. — Ф. 28/2 (При-

- мітки М. Комарова про діяльність Охматівського хору). — Арк. 74—75.
3. Одеська національна бібліотека ім. М. Горького. Фонд рідкісних видань та рукописів. — Ф. 28/9 (Листи Є. Чикаленка до М. Комарова). — Арк. 52—54.
4. Барик С. Порфир Данилович Демуцький: (життя і діяльність) / С. Барик // Життя й Революція. — 1927. — № 7—8. — С. 130—135.
5. Бенч О. Професійний народний хоровий спів / О. Бенч // Київське музикознавство. — 2009. — № 30. — С. 1—15.
6. Білий В. Два ветерани української етнографії / В. Білий // П. Д. Демуцький. «Ліра і її мотиви». Додатки. Біографічні матеріали. — Х. : Видавець Савчук О.О., 2012. — 308 с.
7. Вакульчук О. Музично-фольклористична спадщина П. Демуцького / О. Вакульчук // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2000. — № 6. — С. 118.
8. Грінченко М. П. Д. Демуцький: (некролог) / М. Грінченко // Червоний шлях. — 1927. — № 7—8. — С. 317—318. — (Підпис Мик. Грінченка).
9. Демуцький П. Автобіографія / П. Демуцький // «Ліра і її мотиви». Додатки. Біографічні матеріали. — Х. : Видавець Савчук О.О., 2012. — 308 с.
10. Демуцький П. Літургія / П. Демуцький. — К. : 7-я Гостип., 1922. — 16 с.
11. Демуцький П. Ліра й її мотиви / збирав в Київщині П. Демуцький. — К. : Гл. складав кн. и магазинъ Леона Идзиковскаго (Нотопечатня и друкарня И.И. Чоклова), 1903. — 58 с.
12. Зеленко Г. З історії Охматівського хору П. Демуцького / Г. Зеленко // Народна творчість та етнографія. — 1978. — № 1. — С. 18—22.
13. Концерты крестьянского Охматовского хора // Киевская старина. Ежемесячный исторический журналъ. — 1904. — Томъ LXXXV. — С. 72.
14. Квітка К. Порфирій Демуцький / К. Квітка // Вибрані статті. — Ч. 2. — К. : Муз. Україна, 1986. — 120 с.
15. Козицький П. Український рапсод: (пам'яті П. Демуцького) / П. Козицький // Музика. — 1927. — № 2. — С. 6—7.
16. Концерт украинского крестьянского хора // Одеський листок. — 1904. — 28 березня (10 квітня). — С. 6.
17. Лашенко А. З історії київської хорової школи / А. Лашенко. — К. : Муз. Україна, 2007. — 198 с.
18. Пиж'янова Н. Порфирій Демуцький — основоположник професіоналізації в галузі аматорського хорового руху в Україні / Н. Пиж'янова // Науковий вісник Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової. — Одеса : Астропринт, 2013. — Вип. 17. — С. 177—185.
19. Скопцова О. Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець XIX — XX століття) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. 17.00.01 / О.М. Скопцова ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2005. — 20 с.

20. Шевченко Т. в епістолярії відділу рукописів. — К. : Наукова Думка, 1966. — 492 с.
21. Юбилей Н.В. Лысенко // Южные записки. — 1904. — № 11. — 11 января. — С. 61—63.
22. Юрченко М. Духовна музика / М. Юрченко // Історія української музики : в 6 т. — К. : Наукова думка, 1992. — Т. IV: 1917—1941. — С. 105—124.
23. Яценко Л. П.Д. Демуцький: Нарис про життя і творчість / Л. Яценко. — К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1957. — 47 с.

Natalia Pyzhyanova

THE HISTORIOGRAPHY OF PORFYRII DEMUTSKY'S OKHMATIVSKY VILLAGE CHOIR FOUNDATION

The article has been dedicated to investigation in foundation years of Okhmativsky choir's. Particularly the author has put under analytic consideration some archival and autobiographical materials by Porfyrii Demutsky. The article has deals with

various hypotheses as for the choir's creation date. Chronological limits for investigations, defining the date of Okhmativsky choir's creation have been outlined.

Keywords: historiography, Okhmativsky choir, archival materials, Porfyrii Demutsky.

Наталия Пыжьянова

ИСТОРИОГРАФИЯ ОСНОВАНИЯ ОХМАТОВСКОГО СЕЛЬСКОГО ХОРА ПОРФИРИЯ ДЕМУЦКОГО

Статья посвящена исследованию истоков создания Охматовского хора. Автором детально проанализированы архивные, а также автобиографические материалы Порфирия Демуцкого. В статье рассматриваются разные гипотезы дат создания коллектива. Выделены хронологические пределы исследований, которые касались даты создания Охматовского хорового коллектива.

Ключевые слова: историография, Охматовский хор, архивные материалы, Порфирий Демуцкий.